

Antropologia a kultura fizyczna

Zbigniew Drozdowski

ANTHROPOLOGY AND PHYSICAL CULTURE. According to the accepted definition of physical culture, the article discusses its relations with anthropology and particularly with anthropology of sports.

Problematyka kultury fizycznej należy w ostatnich dziesięciokach lat do najbardziej dynamicznie rozwijających się zarówno pod względem ilościowym, jak też jakościowym. Zintensyfikowanie różnych form jej oddziaływania na coraz liczniejsze ludzkie zespoły nadało tej formie działania szczególne społeczne znaczenie. Obok dążenia do rozszerzania różnych środków kształtującego oddziaływania, pojawiły się również: potrzeba kontroli efektów tego działania, wsparcia różnych form kultury fizycznej gruntowną wiedzą o właściwościach funkcjonalnych ludzkiego organizmu, a także ludzkich zespołów - zarówno w zakresie ich biologicznych, jak też społecznych charakterystyk. Prowadziło to nieuchronnie do pojawienia się różnych form kształcenia specjalistów kultury fizycznej - ukoronowanych akademickimi studiami w zakresie tej domeny ludzkiego działania. Wraz z pojawieniem się studiów

w zakresie kultury fizycznej, co w Polsce miało miejsce w 1918 r. na Uniwersytecie w Poznaniu, w ich programie znalazła miejsce także antropologia. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że jej różne elementy były już wcześniej przekazywane adeptom nauczania rozlicznych form ćwiczeń fizycznych, a także były podejmowane w pracach badawczych. Według M. GODYCKIEGO [1961] metoda antropologii, mianowicie antropometria została wprowadzona do nauczania wychowania fizycznego przez Demeny'ego, przy czym miała ona służyć do kontroli efektów uprawianych ćwiczeń fizycznych, szczególnie wywołanych nimi somatycznych zmian.

Proces wtapiania problematyki antropologicznej w teoretyczne podstawy kultury fizycznej, a także badawcze inspiracje płynące od niej do antropologii stanowiły przedmiot prac przedstawianych przez przedstawicieli nauk antropologicznych. Ten fakt zwalnia nas od szczegółowego omawiania tej problematyki. Zainteresowanym pragniemy zwrócić uwagę, że

kolejne etapy prac przedstawiane były w licznych opracowaniach [DROZDOWSKI 1971, 1973, 1980a, 1983, 1985a, 1985b; GODYCKI 1959, 1961; MILICEROWA 1969, 1970; STOJANOWSKI 1929].

Przy ogólnej refleksji dotyczącej rozwoju dyscypliny należy zwrócić uwagę także na jej miejsce wśród nauk tworzących podstawy kultury fizycznej, szczególnie ze względu na inspiracje mogące mieć istotne znaczenie w dalszym rozwoju antropologii nadchodzących lat. Stąd też w naszych dalszych rozważaniach podejmujemy próbę odpowiedzi na następujące pytania:

1) jakie są cele i zadania kultury fizycznej we współczesnym społeczeństwie oraz związane z nimi główne obszary działania i badawcze problemy,

2) jaki jest dotychczasowy wkład antropologii w ich realizację, w tworzenie teoretycznych podstaw kultury fizycznej,

3) jakie zadania płyną dla antropologa ze współdziałania w obszarze kultury fizycznej.

Odpowiadając na pierwsze z postawionych pytań należy podkreślić pewną kontrowersyjność określania pojęcia "kultura fizyczna", co jest - między innymi - wynikiem jej dynamicznego rozwoju, wczesnego etapu kształtowania, kiedy wiele kwestii znajduje się dopiero *in statu nascendi*. Stąd też dla uproszczenia dalszych rozważań przyjmujemy, za naszym wcześniejszym opracowaniem [DROZDOWSKI 1980], że przez pojęcie kultura fizyczna rozumiemy zespół biospołecznych i organizacyjnych oddziaływań zmierzających do wykorzystania różnych form aktywności ruchowej dla uzyskiwania wyniku sportowego, usprawnienia ruchowego czy określonej reakcji żywego organizmu w procesie odnowy biologicznych sił. Jej zadania I Kongres Naukowy Kultury Fizycznej i Sportu sprowadził do następu-

jących [Uchwała ... 1981]: 1. Eliminowanie środkami kultury fizycznej i sportu ujemnych skutków ograniczania aktywności ruchowej człowieka oraz jego jednostronnej pracy (poczynania te winny prowadzić do rozwijania sprawności fizycznej i podtrzymywania jej w inwolucyjnej fazie życia człowieka). 2. Usprawnienie i współdziałanie w procesie przywracania społeczeństwu osób poszkodowanych w czasie pracy i poza nią (główne zadanie rehabilitacji). 3. Przyspieszenie regeneracji sił biologicznych, odnowa produkcyjnych i twórczych zdolności ludzkich w związku ze znaczną intensyfikacją życia, zwiększeniem obciążenia organizmu ludzkiego wysiłkiem wynikającym z udziału w procesach produkcji (główne zadanie rekreacji ruchowej). 4. Kształtowanie za pośrednictwem popularnych, dostępnych i masowych widowisk sportowych wzorców indywidualnej aktywności fizycznej, integracji społeczeństwa i środowisk lokalnych. Wykorzystywanie sportu wyczynowego jako środka wychowania oraz jako swoistego laboratorium badawczego, w którym śledzić można reakcję ludzkiego organizmu w warunkach skrajnych obciążeń.

Jest więc kultura fizyczna zespołem bodźców, które kształtują biologiczną wartość ludzkiej populacji, usuwają ujemne skutki naszego stylu życia i pracy, a także przeciwdziałają im, przyczyniają się także do przyspieszenia procesu regeneracji sił oraz rehabilitacji. Swoje zadania realizuje poprzez: 1) wychowanie fizyczne powszechne wszystkich warstw i grup społecznych, 2) rehabilitację ruchową współczesniczącą w przywracaniu społeczeństwu w pełni sprawnych jego członków, 3) rekreację ruchową i turystykę - przyczyniając się do przyspieszenia procesu odnowy sił produkcyjnych i twórczych zdolności człowieka, 4) sport - będący z jednej strony

widowiskiem, a z drugiej sprawdzającym zachowanie człowieka stawianego w sytuacji skrajnych obciążeń, różne metody i środki kształtujące oddziaływanie na ludzki organizm. Wspomniany już I Kongres Naukowy Kultury Fizycznej i Sportu wśród głównych problemów badawczych kultury fizycznej wymienia następujące: a) określenie aktualnego stanu wydolności fizycznej społeczeństwa polskiego, śledzenie zachodzących w niej zmian, a szczególnie skutków spadku aktywności ruchowej społeczeństwa; b) prowadzenie badań biospołecznych przesłanek doboru i selekcji osobników do różnych form wysiłku fizycznego, zarówno w aspekcie przydatności sportowej, jak zawodowej; c) ustalenie teoretycznych podstaw sterowania rozwojem formy sportowej, wydolności ludzkiego organizmu, przebiegiem treningu i walki sportowej oraz procesu odnowy biologicznej organizmu; d) zintensyfikowanie badań nad kulturą fizyczną i sportem jako zjawiskiem społecznym. W realizacji przytoczonych zadań badawczych istotną rolę spełnia antropologia; niektóre z nich od dawna stanowią przedmiot zainteresowania jej przedstawicieli, a uzyskiwane wyniki wzbogacają wiedzę o człowieku i ludzkiej populacji w aspektach właściwych antropologii.

Przechodząc do odpowiedzi na drugie z postawionych pytań, mianowicie jaki jest dotychczasowy wkład tej dyscypliny do realizacji badawczych zadań kultury fizycznej oraz jej teoretycznych podstaw, należy podkreślić, że pierwszy program zastosowań antropologicznych w wychowaniu fizycznym został sprecyzowany przez K. STOJANOWSKIEGO [1927, 1929] w następujących zadaniach: 1) wyodrębnienie i opis typów sprawności fizycznej, 2) wyodrębnienie i opis typów konstytucjonalnych, 3) rasowe i konstytucjonalne zróżnicowanie

sprawności fizycznej. Później zadania antropologii w odniesieniu do kultury fizycznej były jeszcze niejednokrotnie formułowane. Najpełniejszy wykaz znalazły one w dokonanej przez Komitet Antropologii PAN ocenie nauk antropologicznych w świetle realizacji przez nie uchwał II Kongresu Nauki Polskiej: "W latach najbliższych przed antropologią sportową będą stawały następujące zadania; 1) badanie stanu rozwoju fizycznego i motorycznego populacji polskiej, z uwzględnieniem zmian zachodzących w badanych charakterystykach pod wpływem przemian środowiska w szerokim tego słowa znaczeniu, w tym także społecznego, 2) badanie morfofunkcjonalnych uwarunkowań powodzenia w sporcie, w różnych dziedzinach pracy zawodowej oraz ustalanie odpowiednich przesłanek dla poradnictwa sportowego i zawodowego, 3) badanie (we współdziałaniu z innymi dyscyplinami) zmian morfofunkcjonalnych zachodzących w organizmie ludzkim pod wpływem właściwego współczesnemu człowiekowi trybu i stylu życia oraz wskazywanie (we współdziałaniu ze specjalistami wychowania fizycznego) odpowiednich środków eliminujących skutki ujemne lub zapobiegających im ...". Do zadań tych włączono również "... badania chronobiologiczne, ze szczególnym uwzględnieniem zaburzeń wywoływanych w naturalnej biorytmice organizmu ludzkiego przez różnorakie modyfikatory biotyczne, abiotyczne i społeczne ..." [Nauki antropologiczne ... 1979].

Główne kierunki prac antropologicznych realizowanych w obszarze kultury fizycznej, za naszym wcześniejszym opracowaniem, możemy sprowadzić do następujących [DROZDOWSKI 1983].

A. Opierając się na klasycznej antropometrii adaptowano i opracowywano różne metody i techniki badawcze, szczególnie

techniki pomiaru motoryczności człowieka dla całego obszaru kultury fizycznej. Wdrożono metody statystyczne do procesów badawczych.

B. Rozszerzono badania ontogenetycznej zmienności ludzkiego organizmu z cech somatycznych na funkcjonalne, doprowadzając do ustalenia sposobów prognozowania wymiarów, proporcji i budowy osobnika na różnych etapach jego ontogenetycznej zmienności.

C. Rozwinięto, we współdziałaniu z innymi dyscyplinami, badania różnych aspektów motoryczności człowieka. Wynikiem tych prac jest stworzenie mierników sprawności fizycznej, przesłedzenie ontogenetycznej zmienności cech motorycznych, sprawności fizycznej ujmowanej w różnych aspektach, jak też ich różnorodnych uwarunkowań.

D. Podjęto badania morfofunkcjonalnych uwarunkowań i skutków zwiększonej aktywności fizycznej, znajdujące wyraz w przedstawionych charakterystykach zróżnicowania somatycznego i motorycznego różnych zespołów sportowych. Prowadziło to do ujęcia teoretycznych przesłanek selekcji i doboru kandydatów do różnych form wysiłku fizycznego - tak związanego z wychowaniem fizycznym i sportem, jak też z aktywnością zawodową. Rozszerza to zainteresowania antropologii, a także szeroko rozumianej kultury fizycznej, wiążąc je z ergonomią.

E. W pewnej mierze z ogólnych antropologicznych idei płyną rozwijane w uczelniach wychowania fizycznego badania antropomorfologii części miękkich, szczególnie układu mięśniowego.

F. Rozwinięto badania genetycznych uwarunkowań motoryczności człowieka, prowadzone w różnych aspektach - tak przez ciągłe badania bliźniąt, jak też skojarzenia różnych struktur motorycznych z

innymi formami zróżnicowania (immunologicznego, dermatoglicznego, cheiliologicznego itp.).

G. Podjęto i rozwinięto badania chronobiologiczne, doprowadzając do poznania i uogólnienia biorytmicznej natury różnych właściwości ludzkiego organizmu.

Za tymże opracowaniem główne wyniki prac prowadzonych w przedstawionych zakresach można sprowadzić do następujących:

A. Wnosząc do wychowania fizycznego antropometrię przyczynia się do rozbudowy własnych metod badawczych kultury fizycznej, szczególnie technik pomiarowych motoryczności człowieka, przekształcając ją z kategorii opisowej w obiektywnie uchwytłą właściwość ludzkiego organizmu.

B. Rozszerzenie koncepcji typologii antropologicznej na badania typologii somatycznych, motorycznych, funkcjonalnych itp. przyczyniło się do ukierunkowania prac na ujęcie biotypu ludzkiego organizmu, a związane antropologii z naukami o kulturze fizycznej pozwala spodziewać się wiele obiecujących wyników.

C. Zbadano wpływ różnych form aktywności fizycznej na rosnący organizm, opisując rolę ćwiczeń fizycznych jako jednego z ważniejszych stymulatorów procesu rozwoju.

D. Opisano charakterystyki somatyczne przedstawicieli większości dyscyplin sportowych, przedstawiając je dla zespołów osobników będących na różnych etapach sportowej kariery. Zbadano także morfologiczne uwarunkowania poziomu wykształcenia różnych cech motorycznych, form sprawności fizycznej czy wyników sportowych. Stworzono tą drogą możliwości prognozowania wyników sportowych. Poszukiwania te legły u podstaw procesów doboru i selekcji realizowa-

nych w toku uprawiania różnych form zmienionej aktywności fizycznej.

E. Podjęte prace przyczyniły się do poznania morfofunkcjonalnych skutków stylu i trybu życia współczesnego człowieka, zarówno dodatnich, jak też ujemnych efektów działania różnych trendów związanych z procesami hominizacji, stwarzając przesłanki obiektywizacji przeciwdziałania im, bądź też eliminowania czy łagodzenia ich ujemnych skutków.

Wreszcie nasuwa się pytanie, jakie zadania stają przed antropologią w nadchodzących latach, przy jej współdziałaniu z teorią i praktyką kultury fizycznej, w tym również - jakie inspiracje i pola badawcze zyskuje ona dla siebie, dla rozszerzenia i wzbogacenia własnej problematyki. W generalnym kształcie główne zadania badawcze antropologii stosowanej w kulturze fizycznej wynikają - w pewnej mierze są nawet tożsame - z przytoczonych ogólnych badawczych problemów stawianych tej dziedzinie ludzkiej działalności. Z pewnym uproszczeniem i w odpowiedniej adaptacji można je sprowadzić do następujących.

1) Rozwijanie i doskonalenie technik badawczych, a szczególnie wdrażanie w naukach o kulturze fizycznej różnych metod badania morfologii ludzkiego ciała i przyswajanie sobie technik badawczych motoryczności człowieka.

2) Kontynuowanie badań ontogenetycznej zmienności motoryczności człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem produkcyjnego i poprodukcyjnego okresu jego życia.

3) Dalsze badania wpływu zmienionej (zarówno zwiększonej, jak też obniżonej) aktywności ruchowej człowieka na procesy wzrastania, a także budowę ludzkiego organizmu.

4) Morfologiczne uwarunkowania aktywności ruchowej człowieka, zarówno

przejawiającej się w sporcie i wychowaniu fizycznym, jak też w czynnościach zawodowych.

5) Genetyczne uwarunkowania aktywności fizycznej człowieka.

6) Chronobiologiczne przesłanki morfofunkcjonalnych zmian ludzkiego organizmu w czasie i pod wpływem różnych form aktywności fizycznej człowieka (tak związanej bezpośrednio z ćwiczeniami, jak również aktywnością zawodową).

7) Biologiczne przesłanki doboru i selekcji do różnych form aktywności fizycznej (zarówno sportowej, jak też zawodowej) człowieka.

Przekonani jesteśmy, że bogactwo rozwijającego się życia współczesnego społeczeństwa rozszerzy także przytoczone zadania. Natomiast w świetle naszych rozważań możemy przyjąć, że w antropologii zarysował się jej wyspecjalizowany dział - antropologia sportowa. Zajmuje się ona badaniem morfofunkcjonalnych uwarunkowań fizycznej aktywności człowieka, zmian morfofunkcjonalnych (również biorytmicznego charakteru tego procesu) zachodzących w ludzkim organizmie w czasie i pod wpływem wykonywania (uprawiania) różnych form aktywności fizycznej, o różnym stopniu intensywności, a występujących zarówno w czasie ćwiczeń fizycznych i sportowego treningu, jak też czynności zawodowych; zmiany te prowadzą do ukształtowania określonego typu sportowego czy zawodowego, będącego biologiczną odpowiedzią organizmu na stosowane bodźce ruchowe, a także stwarzającego korzystne przesłanki ich rozwoju.

Zamykając nasze rozważania dotyczące problematyki antropologicznej w kulturze fizycznej pragniemy podkreślić, że rozwijała się ona bardzo dynamicznie, szczególnie w tych ośrodkach akademickich, w

których istniały uczelnie wychowania fizycznego, lecz była także podejmowana poza nimi, jeżeli istniało antropologiczne środowisko. Zyskaliśmy bogaty zasób informacji dotyczących biologicznej zmienności ludzkiego organizmu, które weszły na stałe do ogólnej antropologicznej problematyki. Możemy przyjąć, że antropologia stała się ważną składową wśród nauk podstawowych dla kultury fizycznej, przyczyniających się istotnie do rozwoju jej teoretycznych podstaw. Z drugiej strony sama uzyskała inspirację do własnego rozwoju oraz wdzięczne pole naukowych dociekań. Další rozwój antropologii sportowej w ścisłym współdziałaniu z kulturą fizyczną może naszym zdaniem stanowić ważny element składowy ogólnego postępu nauk antropologicznych.

Właśnie na przykładzie współdziałania z naukami o kulturze fizycznej najpełniej przejawia się dzisiejsze rozumienie antropologii - nauki badającej człowieka jako biologiczne podłoże społecznych zjawisk, a także biologiczne skutki tych zjawisk, przejawiające się w jego organizmie oraz w ludzkiej populacji.

Piśmiennictwo

- DROZDOWSKI Z., 1971, *Tendencje rozwojowe antropologii stosowanej do wychowania fizycznego i sportu w poznańskiej WSWF*, [w:] *Rozwój i dorobek antropologii polskiej w 25-leciu PRL*, Poznań.
- DROZDOWSKI Z., 1973, *Stan i perspektywy rozwojowe nauk antropologicznych*, [w:] *Mat. z II Kongresu Nauki Pol.*, sekcja XIII Nauk Biol., Warszawa.
- DROZDOWSKI Z., 1980a, *Kultura fizyczna i jej teoretyczne podstawy w kształtowaniu współczesnego społeczeństwa*, Monogr. AWF w Poznaniu, 194, 11.
- DROZDOWSKI Z., 1980b, *Próba określenia tendencji rozwoju dyscyplin badających przyrodnicze aspekty kultury fizycznej*, Monogr. AWF w Poznaniu, 143, 25.
- DROZDOWSKI Z., 1983, *Antropologia polska - jej wkład do teorii i praktyki kultury fizycznej*, Wych. Fiz. i Sport, 3, 3.
- DROZDOWSKI Z., 1985a, *Antropologia sportowa - cele i zadania w świetle aktualnych tendencji rozwoju kultury fizycznej*, Roczniki Nauk. AWF w Poznaniu, 32, 27.
- DROZDOWSKI Z., 1985b, *Wkład Polskiej Szkoły Antropologicznej w rozwój nauk o kulturze fizycznej*, [w:] *Teoria i empiria*, J. Piontek, A. Malinowski red., Poznań.
- GODYCKI M., 1959, *Antropologia w wychowaniu fizycznym. 40 lat od Katedry WF UP do WSWF w Poznaniu*, Poznań.
- GODYCKI M., 1961, *Les succès d'anthropologie polonaise dans le domaine de l'éducation physique*, Roczniki Nauk. WSWF w Poznaniu, 2, 65.
- MILICEROWA H., 1969, *Problemy antropologii w wychowaniu fizycznym i sporcie*, Wych. Fiz. i Sport, 3, 3.
- MILICEROWA H., 1970, *Zastosowania badań antropologicznych w sporcie*, Mat. Sesji Nauk. 25-lecia kultury fizycznej w PRL, 3, 34
- Nauki antropologiczne w świetle uchwał II Kongresu Nauki Polskiej - stan realizacji*, 1979, Raport Komitetu Antropologii PAN (maszynopis), Warszawa.
- STOJANOWSKI K., 1927, *Stan i perspektywy badań antropologicznych nad Wielkopolską*, Wych. Fiz., 5, 153.
- STOJANOWSKI K., 1929, *Niektóre wyniki antropologiczne prac Laboratorium Antropometrii Stosowanej Studium Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Poznańskiego*, Wych. Fiz., 12, 345.
- Uchwała I Kongresu Naukowego Kultury Fizycznej i Sportu - Kultura fizyczna w służbie socjalistycznego polskiego społeczeństwa*, I Kongres Naukowy Kultury Fizycznej i Sportu, Poznań 21-24 listopada 1979. Materiały i dokumenty, s. 663, Warszawa.
- Referat wygłoszony na Konferencji Antropologicznej w Białejewku, we wrześniu 1985 r.

S u m m a r y

The interrelation between physical culture and anthropological problems has been shown against the background of the general tasks of physical culture. It was assumed that the physical culture is a set of stimuli which form the biological value of human population, remove the negative results of the style of our life and work, and also counteract them and contribute to the acceleration of the regeneration process of human biological forces and creative abilities. In the realization of the tasks of physical culture, anthropology is cooperating and particularly its specialistic division: sports anthropology. It deals with the investigation of morphological conditionings of human physical activity, morphological changes (also the biorythmical character of this process) taking place in human organism in time and under the influence of the performance of different forms of physical activity having both the character of physical exercises or sports training as well as professional work.